

Дерев'яний Дідок і жінка-комаха

Іван Барщевський

Сонце вже сховалася на заході, небо було чисте, повітря тихе, в лісі лунали милозвучні і дикі співи пташок; наближалась пора нічлігу, і я поспішав якнайшвидше залишити терен лісів. Вийшовши у поле, помічаю на пагорбі привабливий шляхетський будинок, на урожайних нивах доспівало золоте колосся, і велика череда корів, мукаючи, поверталася з паші. Знаючи щиру поліську гостинність, повернув туди на спочинок після цілоденної мандрівки.

Бачу чоловіка, що повертається з поля, вже літнього, із засмаглим обличчям, у капоті з сірого домотканого сукна, голова сива, на обличчі спокій і бадьорість.

Здогадавшись, що це господар, вітаюся і благаю, щоб був ласкавий дозволити відпочити з дороги до наступного дня.

- Прошу, прошу, - щиро відповідає він. - Тепер день довгий, можна, не поспішаючи, багато пройти. Пан Біг, напевно, направив у Полоцьк, відсіль ще сорок верст дороги через пустки і піщані сосняки. Одному, а ще пішки, і тяжко, і недобре йти темною ніччю.

Коли підходили до хати, два великі собаки зустріли нас на обійсті і насторожено зиркали на мене.

- Не лякайся, - каже господар, - чоловіка вони не зачеплять, але диких звірів близько не підпускають і худобі найкращі вартові, в нашому господарстві такі собаки вельми потрібні: безліч вовків і ведмедів не раз нападали на сусідські обори.

Він завів мене до світлиці, де були стіл, стільці та інші речі своєї роботи з берези, прості, але зручні. На стінах висіли ікони. А на шафі у кутку я помітив якусь дерев'яну голову, що була носом і лисиною схожа на Сократа; обличчя мав поколоте, пошарпане і подекуди обсмалене.

З городу прийшла господиня, оточена дітьми; старша дочка, яка звалася Анеля, мала чорне волосся, струнку постать, живий погляд; природа її наділила так щедро, що жодні прикраси і шовки до її вроди нічого б додати не змогли. З великою приємністю дивився я на цю щасливу сім'ю.

- Ти з нашого повіту чи здалека прийшов? - спиталася господиня.

- Мені з дитинства знайомі околиці Полоцька, але, шукаючи долі, я прожив багато років далеко, тепер відвідую ці краї. О! Які великі зміни бачу, тільки гори і ліси зберегли свій давній вигляд.

- А як давно залишив рідний край?

- Вже тому вісімнадцятий рік.

Господар, зиркнувши на мене, сказав:

- Здається, що я тебе колись бачив тут, але прізвище не можу згадати.

Я назвав йому прізвище, він з радістю схопив мене за руку і сказав:

- Я Зборовський, ми були колись шкільними товаришами.

І тут пішла довга розмова про щасливе минуле, про юних товаришів і вчителів полоцьких шкіл, про знайомих, хто і коли покинув рідний край.

Згодом пан Зборовський зняв з шафи дерев'яний бюст і сказав:

- А чи цього Дідка пам'ятаєш? Давніше він краще виглядав, коли, висунувшись з-за стіни через вузьке віконце, давав нам поради і перестороги. А тепер можеш бачити з його обличчя, скільки він мусів витерпіти, поки потрапив сюди до мене. Він для мене дорога пам'ятка. Дивлячись на нього, я згадую ті мудрі перестороги і повторюю їх своїм дітям. Мій маленький синок добре знає, що дозволяє і що забороняє Дерев'яний Дідок.

- О! Цей Дідок мусив пережити неабиякі злигодні після того, як розпрощався з монастирським дахом. Жорстоко його світ привітав: голова просвердлена, очі виколоті, вуса обсмалені. Люди не люблять правди, але, напевно, він, мандруючи світом, голосу не подавав і нікого не ображав доріканнями. Людям важко догодити, може, покутував за те, що мовчав. Розкажу про його мандри і про інші дивні випадки, про які чув від осіб, що живуть з нами по сусідству. А зараз подорожньому слід перекусити.

Зібрали стіл, подали горілку і закуску. Анеля дістала з полиці спілу малину, яку зібрала в саду, і чудові яблука. Коли привітний господар частував і припрошував мене вечеряти, відкрилися двері, спираючись на палицю, увійшов якийсь старигань. Був то колись огрядний і міцний чоловік, але тягар років згорбив його високу постать.

- Як ся маєте, пані ротмістре? В добрий час приходите. Рекомендую вам милого гостя, мого колишнього шкільного колегу, який далеко десь мандрував і тепер через багато років відвідав свою вітчизну.

Незабаром вже і самовар принесли, налили чаю.

- Слухай тепер, - сказав пан Зборовський мені, - розкажу тобі про дивні випадки з Дерев'яним Дідком.

Діти, хоч, може, не раз чули цю розповідь, з цікавістю обсіли батька.

Що трапилося з дерев'яним дідком

Коли езуїтські будівлі у Полоцьку, перебудовували згідно нового розпорядження,[9] то викинули разом із різним непотребом і цього бідного Дідка. Засипаний вапном і битою цеглою, лежав він на підвір'ї, колір волосся і обличчя його вже змінився від дощів і спеки; робітники, найняті розчищати ту місцину, викопали його з-під сміття і принесли до свого господаря-купця, гадаючи, що, може, він на що-небудь йому придасться. Купець задумано поглянув на Дідка і вирішивши, що це, напевно, бюст якогось великого чоловіка, покликав до себе фактора,[10] жида Залмана, та поцікавився, що значить цей Дерев'яний бюст. Може, він має риси князя або якого давнього мислителя.

- Знаю добре, - усміхаючись, сказав Залман, - що не князь це, ані мудрець, але ця голова, коли виглядала з-за муру, то говорила, і кажуть, що іноді вельми розумно, я це й сам бачив.

- Говорила? Що за лихо! Дерев'яна голова! Напевно, то якісь чари?

- А може, і чари. Навіщо вона вам? Віддайте мені, я за неї заплачу.

- Хочеш, як бачу, мене обдурити. Дурниці мелеш. Дерев'яна голова говорила! Бути

цього не може.

І тут до розмови жида з купцем втрутився хтось, вбраний за новою модою, може, який урядовець або вчитель, і, дивлячись на Дерев'яного Дідка, сказав:

- Це голова грецького філософа Сократа, я читав про нього і бачив його портрет, схожий на це обличчя. Він багато страждань прийняв від своєї дружини Ксантипи і за правду, яку говорив світу, зазнав горя.

Купець, радіючи, що знайшов такий скарб – бюст великого Сократа, про розум якого колись чув, одігнав жида від Дідка і вирішив мати його у своєму сільському будинку, адже його дружина Євфимія була схожа на Ксантипу.

Вже через кілька днів Дерев'яний Дідок з купцем переїхали у село за декілька десятків верст від Полоцька, господар вніс його в будинок і з гордістю пояснив дружині, що це бюст славного грецького мудреця.

Євфимія глянула на Дідка скося:

- Це страховище дерев'яне бородою і носом схоже на тебе. Чи варто було волочити його з собою?

Марно чоловік переконував, що це великий раритет, нещасний Дідок мусив бути викинутий з будинку і ночувати під голим небом. Але, на щастя, прийшов приятель сусід і заспокоїв Євфимію, довівши їй, що це обличчя нічого огидного в собі не має, можливо, це бюст якогось відлюдника або ченця, який колись жив побожно, а тому і заслужив пошану.

Євфимія нарешті згодилася залишити в хаті Дідка, проте не раз плювала на нього, називаючи страховищем, і завжди зиркала лютим оком. Господар розтлумачив своєму приятелю, що це бюст знаменитого мислителя Сократа, і його помістили на стіні між двох вікон.

Вночі, коли всі спали, і ще не проспівав півень, Євфимія з криком схопилася з ліжка, розбудила чоловіка, щоб швидше запалив вогонь, бо той Дерев'яний Дідок наполохав її, і вона вся дрижала з переляку. Чоловік підхопився, здивований, і запалив світло.

- Цей дерев'яний дід, – сказала Євфимія, – всю ніч снівся мені зі страхітливим виглядом, я утікала від нього через дикі ліси і болота, а він гнався за мною зі смолоскипом і хотів мене скинути в якусь огненну прірву. Коли я прокинулася, тремтячи від страху, то побачила його у місячному світлі на стіні. Його очі виблискували

і люто зиркали на мене. Ах! Зглянься, винеси це страховище геть.

Чоловік, пригадавши те, що колись йому жид розказав, подумав собі: "А може, і правда, що в ньому сховані якісь чари?" Проте нічого про це своїй дружині не кажучи, узяв Дідка зі стіни, заніс до пекарні, поставив на піч, а Євфимії сказав, що усе це примарилося їй. Однак світло горіло всю ніч, і Євфимія заснула спокійно тільки перед світанком.

А Дідок, забутий у пекарні на печі, через кілька тижнів почорнів від диму, який там щодня курився попід стелею цілою хмарою. За якийсь час купцеві дівчата з того села

зняли Дідка з печі, щоб наполохати парубків, які увечері мали йти спати на сіно. Випередивши їх, дівчата поспішили до обори, обкрутивши простирадлом сніп соломи, з якого зверху стирчала голова Дідка. Вони хотіли його поставити, немов пугало, біля стіни, але тут несподівано пролунав дивний гуркіт, і очі Дідка засвітилися вогнем. Дівчати з криком розбіглися, деякі попадали, втративши свідомість, по дорозі, інші заскочили до хати бліді, ледь живі. Парубки, довідавшись про цю пригоду, побігли рятувати зомлілих і ледве повернули їх до життя. Сніп і Дідка знайшли під стіною. Євфимія кричала, що в ньому сидить диявол, господар та інші чоловіки доводили, що дівчатам все це примарилося, бо ж вони страхополохи. Проте Дідок вже не повернувся в будинок, а залишився лежати у хліві на вологій землі.

Розійшлася звістка про цю пригоду по всій околиці. Корчмар Усвойський, що жив за п'ять верст від купця, почувши розповіді про Дерев'яного Дідка, не давав їм віри. Прослуживши років п'ятнадцять лакеєм у одного пана, він прочитав декілька романів, перекладених з французької мови, і вже всі незвичайні випадки були йому зрозумілі, чудеса і чари він називав дурницями. Але ж захотівши побачити Дерев'яного Дідка, приїхав до купця, пішли вони до хліва і знайшли ту голову, що валялася в темному кутку. Поверхня її почала вже пліснявіти від вологи, господар пояснив йому, що це голова Сократа, який говорив світу правду і якого ненавиділа дружина. Усвойський і сам не раз чув, як розповідали про цього знаменитого грецького філософа, і благав купця, щоб віддав йому Дідка, обіцяючи віддячити горілкою або чим іншим; купець згодився, бо знав, що його дружина ніколи з головою нещасливого мудреця не змириться.

Усвойський привіз його в свій шинок, поставив у кутку на лаві за довгим столом і кожному, хто приходив до нього випити чарку горілки, з гордістю демонстрував Дерев'яного Дідка, доводячи, що з вигляду він копія мислителя Сократа, який мучився і помер за правду.

Минуло кілька тижнів. На свята зібралося в шинку багато селян і лакеїв з панського маєтку. Після заходу сонця, вже при сутінках, п'яним парубкам заманулося пожартувати з Усвойського. І от, коли шинкар на якийсь час вийшов з шинку, вони узяли того Дідка, просвердлили зверху у двох місцях голову, налили туди води і прокололи очі шилом; водяні краплі, наче сльози, побігли по обличчю, і заплаканого Дідка знову поставили в кутку за столом.

Ледве Усвойський зайшов до шинку, вони стали показувати на Дідка:

- Дивися, твій Сократ плаче, мабуть, не даєш йому горілки або образив чимось.

Коли шинкар здивовано глянув на Дідка, на дворі собаки, задерши морди, почали вити, ревіла худоба в оборі, кури, вискочивши з курника, з криком бігали по двору, вітер шумів над шинком, всіх охопила велика тривога, всі враз потверезіли і стали молитися. Я чув також, що, коли ці бешкетники повернулися у двір, пан невідомо з якої причини був роз'юшений і наказав за те, що довго гуляли у шинку, покарати їх батогами.

Усвойський, обстеживши Дідка, розповів усім про цей випадок, благаючи не чинити

йому жодної шкоди. Минуло кілька місяців, все забулося, і сам шинкар, приймаючи у себе сусідів і родичів, ще й добряче підвипивши і забувши про все, казав до Дерев'яного Дідка:

- Ти горілки з нами не п'єш, викури хоч сигару, мені її подарував заїжджий пан, тобі не пошкодую.

Та щойно тільки запхав запалену сигару Дідку в губи, як збіглися сусіди і стали кричати, що стріха у шинку горить. Протверезів шинкар, вибігли гості, зібрався люд, розібрали покрівлю і ледве вберегли шинок.

Усвойський тримав цю пригоду в таємниці і думав, як би то позбутися Дідка, але боявся обійтися з ним грубо - кинути у вогонь або у воду, бо вже переконався, як він карає за образу. Чекав тільки випадку, коли буде хто мати бажання його придбати, але тим часом тримав його вже не в кутку за столом, а завжди закритого в шафі.

Там таки неподалік за лісом жив пан Хапацький, який мав чимало підданих селян, був якийсь час асесором, а потім підсудком, вчився колись у школах, і так вивчився, що не вірив ні в що і зі всього насміхався. Одного разу він провідав шинкаря, з яким здавен мав комерційний інтерес, бо завдяки йому збував і купував коней. Усвойський, бажаючи збути з рук Дерев'яного Дідка, дістав його з шафи і, ставлячи на столі, сказав:

- Дивися, пане суддя, який я маю раритет. Ану лиш здогадайся, на кого це обличчя схоже?

Хапацький, подивившись, стеноу плечима:

- Якийсь мужик - лисий та бородатий.

- Ні, пане суддя, це не мужик, це бюст великого колись мислителя Сократа. Великі секрети ще й тепер ховаються у цій голові. Знаю пана давно і лише на знак моєї пошани і прихильності можу цей раритет відступити вам, - і детально розказав про все, що трапилося у купця і в його шинку.

Хапацький сміявся до сліз, слухаючи ці пригоди, і чудувався з людської простоти й дурості. Потім дістав з кишені табакерку.

- Ну, Дідочку, - каже, - ти нагнівався за сигару, а я тебе пригощу доброю табакою.

Так приказуючи, засипав у ніс Дідкові щипку табаки.

- Що ви робите, пане суддя? Боже сохрани, щоб з цього не було чого лихого!

- Не бійся, він за це не розгнівається: це ж голова, як ти кажеш, знаменитого мислителя Сократа, а мудрі голови люблять тютюн, бо це помагає їхнім думкам.

Усвойський перехрестився і потай помолився, боячись, щоб не сталося чого-небудь у його шинку.

- Не бійся, у мене Дідок не буде сваволити, адже я і сам не менше знаю за Сократа. Ну, попрощайся з ним, пане Усвойський.

По тих словах він сів у бричку, поклав Дідка на коліна, шмагонував коня і зник за гаєм, а шинкар ще довго стояв і дивився йому услід.

Це було години за півтора після полудня. Маєток пана Хапацького за лісом, від шинку не більше ніж чотири версти, але - дивна річ! - кінь біг і біг, минав пагорби і ліси, пан бачив весь час незнайомі краєвиди, проїжджав повз села, маєтки і поля,

проте ніде не міг побачити свого маєтку, зустрічав подорожніх, хотів у них довідатися, куди заїхав, але кінь так швидко біг, що неможливо було перемовитися ні з ким хоч словом.

Сонце сховалося за гори, вже вечір, дорогу закутали сірі сутінки, кінь весь у піні йшов уже тихою ступою. Хапацький думав тільки про те, аби потрапити у якесь село, переночувати там і допитатися дороги. Тут раптово чорна хмара покрила небо, ніч зробилася така темна, що за крок хоч в око стрель, до того ж і дощ полив, нещасний подорожній не знав, що чекати, як тут при світлі блискавки побачив біля дороги маленьку будову. Було це кладовище і відвіку там стояла дерев'яна капличка. Хапацький звернув з дороги, щоб сховатися від грози. У затишному місці за стіною поставив коня, сам зайшов до каплички і став чекати у кутку поки мине буря. Згодом дістав з кишені табакерку і тільки відкрив її, як у світлі раптової блискавки побачив над табакеркою якусь велику суху руку, яка саме наготовилася узяти щипку тютюну. Злякався пан, випустив з рук табакерку, вибіг за двері і, не звертаючи увагу на дощ і вітер, побіг полем, сам не знаючи куди. Щастя, що незабаром ті хмари розійшлися, і він, побачивши неподалік на пагорбі село, поспішив туди і зустрів селян, що йшли з косами на луг. Від них довідався, що він поблизу волинського повіту за декілька десятків верст від свого будинку. В гурті косарів прийшов на кладовище, знайшов коня і бричку на місці, а табакерку в капличці на землі, проте Дідка там не було, і пан не пам'ятав, де і як його загубив. За кілька днів пан Хапацький повернувся додому і з того часу дуже добре запам'ятав, що є речі незрозумілі і йому, хоч він знав не менше Сократа.

Цілий рік про Дідка ходили дивні чутки. Казали, що якийсь пілігрим, носячи його в руках, з'являвся у деяких селах, учив людей благодійності, нагадував, щоб вони берегли давні звичаї і традиції своїх предків, щоб не відступали від правдивої віри. Слухняних і побожних людей він благословляв, від аморальних і відступників утікав.

Інші розповідали, що перед заходом сонця стався якийсь дивний випадок, свідком якого були пастухи та орачі. Якась красива жінка у білих шатах, схожа на янгола, дивовижними вінками прикрашала на лузі голову тому Дідкові, і коли цікаві люди схотіли підійти ближче, то жінка, мовби дух який, віддалялася від них – ні рівчаки, ні густі кущі її не зупиняли, вона, наблизившись до озера, немов біла хмарка, випростовувалася над чистою водою і зникала.

Тепер розкажу, яким чином після тривалих мандрів цей Дерев'яний Дідок потрапив нарешті до мене. Знаєш добре наше Полісся, за будь-якого неврожаю один тільки льон найчастіше може задовольнити наші потреби, коли Пан Біг благословляє наша поле. Дварішнього року було в мене багато цього товару, купці, придбавши його, везуть потім Двіною на кораблях до Риги. Отож я з цим інтересом приїхав до купця, щоб збути йому свій товар. А то був саме той купець, про якого я розповідав перед тим. Як пригадуєте, він спекався голови Дідка, віддавши її корчмареві.

Але що я бачу, завітавши до них? У хаті страшний рейвах, дружина Євфимія з великого гніву ледве будинок не розтрясла, кленучи свого чоловіка: привіз, мовляв,

чаклунське страховище, яке вже їй у печінках сидить. Купець тільки годину тому як повернувся додому і присягався, що Богу душу винен і нічого не знає. А тим часом голова мислителя Сократа невідомо як з'явилася жінці за вікном і тепер лежить за стіною. Ото вивів він мене з хати, показав того Дідка і став благати, щоб я обов'язково забрав його. Я поклав його у карету, поговорив з купцем про льон і повернувся додому.

А незабаром я дізнався, що Євфимія, яка постійно сварилася зі своїм чоловіком, так його сприкрила, що вирішила покинути, а може, мала ще й приятеля, який її до цього підбивав. І от, коли чоловік був у від'їзді, вона зібрала усе найцінніше і вже, було, намірилася тікати, коли неждано глянула у вікно і побачила дерев'яну голову того Дідка, що невідь-звідки і яким чином з'явилася за вікном. Євфимія закричала від страху і зомліла. Почули в другій кімнаті родичі, прибігли на рятунок, ледве її очуняли, скинули Дідка з вікна, щоб він другий раз не потрапив їй на очі. А тут і купець приїхав. Так що той Дідок не дав жінці від чоловіка утекти.

Вже другий рік маю в себе цього Дідка, і, Богу дякувати, все йде щасливо, ціную його як найдорожчу пам'ятку.

Коли пан Зборовський закінчив розповідь, обізвався ротмістр:

– А я, бувалий чоловік, розкажу історію про жінку-комаху і про Дідка... Ви щойно оповідали, що якась жінка оздобляла його квітками. То вона вже відпокутувала за свої гріхи. Розкажу, що від інших чув, а чи це правда, не мій клопіт.

Жінка-комаха

У давнину жила в наших краях багата пані. Я не пам'ятаю її прізвища, але це не має значення. Так от ця пані глумилася зі своїх підданих і лакеїв, забула про віру і християнські обов'язки, їй здавалося, що людина – це її власність так само, як і кожна річ, і що вона має право чинити з людьми що заманеться.

Вона грабувала бідних селян, весь плід мозольної їх праці спускала на розкоші. А люди тим часом гинули з голоду. Вона ходила в дорогому едабі і алмазах, а її піддані не мали чим накритися від холоду і вітру. Коли хто заборгував – кара була нещадна, та вона часто і без вини жорстоко карала. Так живучи, ця злостива жінка помітила, що вона вже в літах, а сумління шепотіло їй, що закінчитися колись жорстоке панування, та й здоров'я почало занепадати. Побачивши свою близьку кончину, вона перемінила свої звички, зробилася побожною і милосердною, давала милостиню жебракам, відписала якісь гроші на монастир у Полоцьку, лише б молилися скрізь, щоб Бог дав їй здоров'я і дозволив довше жити на світі. Задзвонили у всіх церквах, зібрався люд, оголосили про це з амвону, полетіли в небо молитви побожних людей і звістки про священні жертви.

Полагіднівши від молитов вірних, Бог зглянувся над грішницею, дозволив довше жити на цій землі і чекав покаєння.

Пані прожила років сто, та не тільки не змінилася на краще, але гнів і жорстокість ще й вирости у її серці. Отже велика частина її підданих, залишивши свої хати, поневірялася світом у пошуках харчів, лакеї розбігалися, кленучи свою пані. Сусіди її

ненавиділи, ніхто не провідував, ніхто з нею не зустрічався і навіть не пробував наблизитися до її житла. А гнів нищив її тіло, сушив від злості, і постать її з дня на день маліла.

Живучи довго отак у забутті, вона так зсохла, що скидалася на хворого карлика, а згодом на немовля, худнучи усе дужче. Нарешті перемінилася в якусь дивну комаху, з обох боків вирости у неї довгі прозорі крила. Проте лють і далі горіла у її серці.

Минуло багато років. Та грішна жінка жила, перетворена на якусь крилату почвару, а хто проходив повз її житло, бачив, як вона вилітала звідти зі страхітливим криком і проганяла переляканого перехожого, літаючи в нього над головою.

Приїхавши здалеку, новий дідич почав господарювати в тому маєтку, а коли сусіди розказали йому про напади страшної комахи, наказав повідчиняти усі вікна, обкурити димом кімнати, і марно та почвара, зі страхітливим писком і криком кидаючись в очі, жахала людей. Переможена димом, вона мусила відлетіти в сад і сховатися між дерев. Але злість кипіла в її серця, і вона хотіла будь-що вигнати нового господаря з будинку.

Лакеї дідича розповідали, що опівночі чути галас і якийсь писк під підлогою і по кутах, іноді з'являються страшні видіння і якісь істоти, схожі на жаб і жуків з чорними котячими головами і блискучими, як іскри, очима; коли хто підійде, вони вмент зникають у шпарах. А що це мусили бути злі духи, вони радили панові запросити священика і посвятити будинок. Пан сміявся і говорив, що то все їм ввижається через їхні забобони, адже досі він нічого такого не бачив.

Через декілька днів опівдні небо було погідне. Дідич відкрив вікна і сидів один, задумавшись, у кімнаті. Тут залітає комаха, кружляє кімнатами, в писклявому її голосі чути страшні прокльони і анафему. Вона сіла перед паном на столі – він помітив мовби жіночу постать, ноги і руки сухі, схожі на бджолині, і сама тонка. Тут вона злітає зі столу, кружляє навколо його голови і вже хоче забитися в його волосся. Він же, накривши голову хусткою і відмахуючись, як від бджоли, вибіг наляканий з будинку і наказав лакеям прогнати ту страшну почвару димом та зачинити вікна.

Минуло кілька днів. Коли пан читав у саду під липою роман, знову з'явилася та комаха і бризнула краплю якоїсь отрути, що пропалила сторінки і панську сорочку. Комаха, в'ючись над головою, лаяла і кляла його писклявим людським голосом.

Весь дрижачи з переляку, пан ускочив до кімнати і став думати, як позбутися цього страхіття. При кожній зручній нагоді комаха мстила йому. Одного разу, коли пан верхи об'їжджав свої поля, вона, літаючи поряд, пронизливим криком злякала коня, який з копита полетів через рови і пагорби і скинув господаря. І той лежав скривавлений, не дихаючи, поки не підбігли орачі. Вони принесли пана додому, і лікар ледве вирятував його від смерті.

По всій околиці розійшлися ці чутки, тільки і говорили що про злу жінку, яка перетворилася на страшну комаху. Всі сусіди шкодували пана, але ніхто з них не провідав хворого, бо боялися наблизитися до його маєтку.

Коли пан очуняв і думав, як позбутися проклятої комахи і злих духів, з якими вона зійшлася, то згадав раду своїх лакеїв і дозволив запросити священика та посвятити

будинок. Так після заходу сонця, коли комаха, сховавшись у траві, спала, він наказав запрягти коней і вночі поїхав до Полоцька.

Коли прийшов до монастиря і розказав, що з ним лучилося, всі вжахнулися. Священик сказав:

- Це, напевно, злі духи і якась чарівниця, яка зовсім відреклася Бога.

З самого ранку пан зі священиком, не боячись нападу комахи, вирушили додому.

Прибули до маєтку. Священик, прочитавши молитви, почав кропити святою водою кімнати. Страх згадати, що там робилося. Із страшним писком і сиканням зі всіх кутків посипалися страховища: мотилі, в яких замість крил вирости з боків вогненні язики; товсті черви, що дихали димом, пухирями піднімалися вгору; галасливі цвіркуни і крилаті гади літали над підлогою.

- Це гріхи чарівниці, - сказав священик і наказів відчинити вікна.

Страхітливі потвори, зойкаючи і скиглячи, відлітали і зникали в повітрі.

Коли свяченою водою визволили будинок від страховищ, пан завів священика у сад, звідки вилетіла та шкідлива комаха. Там, коли священик відмовляв святі молитви, з кущів агресту обізвався писклявий голос, в якому чулися прокльони і різні блюзнірства, а згодом нарікання, стогін і плач. Зібрався весь двір подивитися на це диво, священик, кроплячи свяченою водою чагарник, наказав їй вилетіти звідти і сісти на липовій гілці. Вона вмить стрілою вилетіла і сіла на липовім листі. Усіх вразив її вигляд: адже в тій комасі легко можна було розпізнати жіночу постать з крильцями. Священик зняв її з листя, посадив до скляного слоїка і заніс до кімнати.

Вже без страху розглядали усі зблизька цю маленьку почвару: довге волосся спадало з голівки, що була не більша за звичайну горошинку; іскринками блищали ковтки на вухах і щось рожевіло на шиї, мов ланцюжок намист; жовта шовкова сукня була підперезана поясом такого самого кольору; бліде обличчя щохвилини щулилося від гніву.

Наступного дня пані комаха зі священиком приїхали до Полоцька. Бачили це диво усі в монастирі, і люди юрбами приходили подивитися на нечувані чудеса.

Кидали їй їжу в скляний слоїк, але комаха сиділа мовчки і не куштувала нічого; увесь час була німою, тільки видно було її гнів і неспокій.

- Треба тепер подумати про її душу, - сказав священик і поніс її в слоїку в безвітряний куток монастиря, де був довгий коридор. Там з ніші в стіні зиркав, немов з віконця, дерев'яний бюст філософа Сократа. Священик поклав жінку-комаху на голову філософа і перед багатьма глядачами читав їй молитви і говорив проповіді. Але що робилося з головою Сократа! Страх згадати! Вона в той час була схожа на запалену бомбу, кидалася сюди-туди; сплотніли всі, хто близько стояв. Боячись, щоб вона не розкололася і не зробила шкоду присутнім, священик безупину читав молитви і повчав про милість Божу і прихильність до ближнього.

Щовечора відбувалися такі відправи для цієї комахи. І вона дивно виглядала з тою нещасливою Сократовою головою. Страх опановував кожного, хто тільки минав цей коридор. Дерев'яний бюст, від якого раніше чули стільки порад мудрих і побожних,

тепер кляв і лаяв, не розбираючи, геть усіх. Школярі боялися підійти до Дерев'яного Дідка, бо ж став уже він їм не доброзичливим учителем, а запеклим ворогом.

Ці науки і молитви тривали декілька місяців. Нарешті потрапила іскра віри і милосердя до серця тієї жінки-комахи, і дерев'яний бюст угомонився та полагіднів. І вже з вуст комахи злітали слова, повні страху Божого і милосердя до ближнього. З'явилася вона одного разу священику у привабливому вигляді, схожа на ангела – німб довкола чарівного обличчя, сукня біліша від снігу. Вона подякувала за молитви, науку і турботу заради неї і в млі ока зникла. Священик став на коліна перед віктарем і дякував небу за навернення і порятунок тієї душі.

– Цікаву річ розповів пан ротмістр, – сказав господар. – Про таку пригоду з Дідком, коли голова мудреця стала пристановищем бідної грішниці, я ще не чув.

До пізнього вечора говорили ми про минулі часи, про шкільних товаришів, про знайомих – живих і тих, що вже спочивають в могилах. В розмови наші незмінно запліталися печаль і надія. Нарешті пан ротмістр узяв свою палицю і шапку та хотів йти додому, але господар залишив його ночувати. Згасили вогонь, і я, геть натомлений пішою мандрівкою, міцно заснув.

Наступного дня ввечері, коли вся сім'я знову зібралася разом, господар запитав у пана ротмістра, чи не пам'ятає він ще яку-небудь стару оповідь про Дерев'яного Дідка.

– Коли був я ще студентом у Полоцьку, – сказав пан ротмістр, – я любив слухати різні історії. Мій господар довго служив при монастирях єзуїтів і часто розповідав незвичайні історії, які сам чув від інших. Це були пророцтва Дерев'яного Дідка окремим школярам. Ось кілька історій.

Примітки:

9 У 1820 р. царський уряд заборонив діяльність єзуїтів у Росії.

10 Фактор – посередник, від лат. factor – той, хто виконує.